

Zbirka odločb sodne prakse

SKLEPNI PREDLOGI GENERALNE PRAVOBRANILKE
ELEANOR SHARPSTON,
predstavljeni 24. septembra 2015¹

Zadeva C-399/14

**Grüne Liga Sachsen e.V. in drugi
proti
Freistaat Sachsen**

(Predlog za sprejetje predhodne odločbe, ki ga je vložilo Bundesverwaltungsgericht (Nemčija))

„Direktiva o habitatih — Posebna ohranitvena območja — Območje, ki je bilo uvrščeno na seznam območij, pomembnih za Skupnost, po izdaji soglasja k projektu za pridobitev gradbenega dovoljenja na območju, vendar pred začetkom del — Potreba po reviziji prvotne presoje projekta — Pravila, ki urejajo tako revizijo — Posledice dokončanja projekta v skladu s pravnomočnim sklepom o odobritvi načrta, preden je bila mogoča dokončna odločba glede veljavnosti presoje in revizije“

1. Cilj direktive o habitatih² je prispevati k zagotavljanju biotske raznovrstnosti z ohranjanjem naravnih habitatov ter prostoživečih živalskih in rastlinskih vrst na evropskem ozemlju držav članic. V ta namen določa številne zahteve glede opredelitve in ohranjanja naravnih habitatov.

2. Predvsem mora Evropska komisija vzdrževati seznam „območij, pomembnih za Skupnost“, ki temelji na predlogih držav članic. Potem ko je območje uvrščeno na zadevni seznam, ga je treba obravnavati kot „posebno ohranitveno območje“. Države članice na takih območjih storijo vse potrebno, da preprečijo slabšanje stanja naravnih habitatov. Opraviti morajo tudi ustrezno presojo vsakega načrta ali projekta, ki ni povezan z upravljanjem območja, vendar bi lahko pomembno vplival nanj. Nacionalni organi lahko običajno soglašajo z načrtom ali projektom le, če ne bo škodoval celovitosti zadevnega območja. Če pa je treba kljub negativni presoji izvesti načrt ali projekt iz nujnih razlogov prevladujočega javnega interesa in ni drugih ustreznih rešitev, zadevna država članica izvede vse potrebne izravnalne ukrepe.

3. Ta predlog za sprejetje predhodne odločbe, ki ga je vložilo Bundesverwaltungsgericht (nemško zvezno upravno sodišče), se nanaša na gradnjo mostu čez reko Labo, ki je bila načrtovana in odobrena v času, ko območje na obeh straneh reke še ni bilo opredeljeno kot območje, pomembno za Skupnost, začeta in dokončana pa po tem, ko je bilo območje uvrščeno na seznam Komisije.

4. Nacionalni organi so predhodno presojo projekta opravili v prvi fazi sklepa o odobritvi načrta, temu pa je sledila naknadna revizija po uvrstitvi na seznam Komisije. Vendar združenje za ohranitev narave še naprej izpodbija veljavnost sklepa o odobritvi načrta z utemeljitvijo, da med drugim presoji nista bili popolnoma skladni z zahtevami direktive o habitatih, ki bi jih bilo treba v celoti upoštevati po uvrstitvi območja na seznam Komisije.

¹ — Jezik izvirnika: angleščina.

² — Direktiva Sveta 92/43/EGS z dne 21. maja 1992 o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst (UL, posebna izdaja v slovenščini: poglavje 15, zvezek 2, str. 102).

5. Bundesverwaltungsgericht želi pridobiti smernice glede uporabe navedenih zahtev v takih okoliščinah.

Direktiva o habitatih

6. Člen 3(1) direktive o habitatih zlasti določa:

„Vzpostavi se usklajeno evropsko ekološko omrežje posebnih ohranitvenih območij, imenovano Natura 2000. To omrežje, ki ga sestavljajo območja z naravnimi habitatnimi tipi iz Priloge I in habitati vrst iz Priloge II, omogoča, da se vzdržuje ali, če je to primerno, obnovi ugodno stanje ohranjenosti zadevnih naravnih habitatnih tipov in habitatov teh vrst na njihovem naravnem območju razširjenosti.“

7. Člen 4(1) od vsake države članice zahteva, naj predlaga seznam območij in označi, kateri naravni habitatni tipi in domorodne vrste so prisotni na teh območjih. Odstavka 2 in 3 določata postopek, po katerem Komisija v šestih letih od notifikacije Direktive na podlagi seznamov držav članic potrdi seznam območij, pomembnih za Skupnost, na katerem so označena območja z enim ali več prednostnimi naravnimi habitatnimi tipi ali prednostnimi vrstami. Odstavka 4 in 5 določata:

„4. Ko je območje, pomembno za Skupnost, sprejeto skladno s postopkom iz odstavka 2, zadevna država članica čim prej in najkasneje v šestih letih določi to območje za posebno ohranitveno območje in določi prednostne naloge glede na pomembnost območij za ohranjanje ali obnovitev ugodnega stanja ohranjenosti naravnega habitatnega tipa iz Priloge I ali vrste iz Priloge II ter za usklajenost Nature 2000 in glede na nevarnost, da bi se ta območja razvrednotila ali uničila.“

5. Takoj ko je območje uvrščeno na seznam iz tretjega pododstavka odstavka 2, zanj velja člen 6(2), (3) in (4).“

8. Člen 6 določa:

„1. Za posebna ohranitvena območja države članice določijo potrebne ohranitvene ukrepe, ki po potrebi vključujejo ustrezne načrte upravljanja, pripravljene posebej za ta območja ali zajete v drugih razvojnih načrtih, ter ustrezne zakonske, upravne ali pogodbene ukrepe, ki ustrezajo ekološkim zahtevam naravnih habitatnih tipov iz Priloge I in vrst iz Priloge II na teh območjih.“

2. Države članice storijo vse potrebno, da na posebnih ohranitvenih območjih preprečijo slabšanje stanja naravnih habitatov in habitatov vrst ter vznemirjanje vrst, za katere so bila območja določena, kolikor bi tako vznemirjanje lahko pomembno vplivalo na cilje te direktive.

3. Pri vsakem načrtu ali projektu, ki ni neposredno povezan z upravljanjem območja ali zanj potreben, pa bi sam ali v povezavi z drugimi načrti ali projekti lahko pomembno vplival na območje, je treba opraviti ustrezno presojo njegovih posledic glede na cilje ohranjanja tega območja. Glede na ugotovitve presoje posledic za območje in ob upoštevanju določb odstavka 4 pristojni nacionalni organi soglašajo z načrtom ali projektom šele potem, ko se prepričajo, da ne bo škodoval celovitosti zadevnega območja, in, če je primerno, ko pridobijo mnenje javnosti.

4. Če je treba kljub negativni presoji posledic za območje izvesti načrt ali projekt iz nujnih razlogov prevladujočega javnega interesa, vključno tistih socialne ali gospodarske narave, in ni drugih ustreznih rešitev, država članica izvede vse izravnalne ukrepe, potrebne za zagotovitev varstva celovite usklajenosti Nature 2000. O sprejetih izravnalnih ukrepih obvesti Komisijo.

Če je zadevno območje območje s prednostnim naravnim habitatnim tipom in/ali prednostno vrsto, se lahko upoštevajo le razlogi, povezani z zdravjem ljudi ali javno varnostjo, ali koristnimi posledicami bistvenega pomena za okolje ali drugimi, po predhodnem mnenju Komisije nujnimi razlogi prevladujočega javnega interesa.“

9. Prilogi I in II k direktivi o habitatih imata naslov „Naravni habitatni tipi in tipi v interesu Skupnosti, za ohranjanje katerih je treba določiti posebna ohranitvena območja“ oziroma „Živalske in rastlinske vrste v interesu Skupnosti, za ohranjanje katerih je treba določiti posebna ohranitvena območja“. V obeh prilogah so nekateri habitatni tipi in določene vrste označeni kot prednostni.

Prenos direktive o habitatih v Freistaat Sachsen (Svobodna dežela Saška)

10. S členom 22b Sächsisches Naturschutzgesetz (zakon o varstvu narave Svobodne dežele Saške; v nadaljevanju: SächsNatschG) iz leta 1994 je v bistvu prenesen člen 6(3) in (4) direktive o habitatih.

11. S pododstavkom 1 zadevne določbe se zahteva, naj se presoja vpliva opravi pred izvedbo kakršnega koli projekta na območju, pomembnem za Skupnost, s pododstavkom 2 pa se prepoveduje izvedba, če presoja vpliva razkrije tveganje resne škode. Navedeno prepoved je v skladu s pododstavkom 3 mogoče opustiti le, če je projekt potreben iz nujnih razlogov prevladujočega javnega interesa *in* zelenega rezultata ni mogoče doseči s sredstvi, ki vključujejo manjšo škodo. Če je zadevno območje območje s prednostnimi habitatni ali vrstami, se lahko upoštevajo le razlogi, povezani z zdravjem ljudi, javno varnostjo (vključno z nacionalno obrambo in civilno zaščito) ali pomembnimi pozitivnimi okoljskimi vplivi (pododstavek 4). Če se prepoved opusti, se sprejmejo vsi ukrepi, potrebni za zagotovitev usklajenosti omrežja Natura 2000 (pododstavek 5).

12. Od oblasti v Freistaat Sachsen se dodatno zahteva (z ministrskimi odredbami iz leta 2003), naj spoštujejo Arbeitshilfe zur Anwendung der Vorschriften zum Aufbau und Schutz des Europäischen ökologischen Netzes Natura 2000 (vodnik za uporabo določb, povezanih z oblikovanjem in varstvom evropskega ekološkega omrežja Natura 2000). V skladu s poglavjem 3.3 navedenega vodnika se morajo enaki standardi, kot se uporabljajo za območja, pomembna za Skupnost (vključno s členom 22b, od (3) do (5), SächsNatschG), uporabljati tudi za območja, ki jih „potencialno“ zadeva direktiva o habitatih (vključno z območji, ki so bila Komisiji priglašena, a jih ta še ni uvrstila na seznam).

Dejansko stanje, postopek in predložena vprašanja za predhodno odločanje

13. Bundesverwaltungsgericht navaja, da je Grüne Liga Sachsen združenje za varstvo narave, ki izpodbija sklep o odobritvi načrta, izdan 25. februarja 2004, za gradnjo mostu Waldschlößchenbrücke, ki prečka reko Labo in travnike vzdolž njenih obrežij na njeni poti skozi Dresden na Saškem.

14. Sklep o odobritvi načrta je temeljil na presoji, končani januarja 2003, s katero so bili preučeni morebitni vplivi projekta za pridobitev gradbenega dovoljenja na cilje varstva in ohranjanja na ohranitvenem območju Elbtal zwischen Schöna und Mühlberg (dolina Labe med krajema Schöna in Mühlberg), vključno z omenjenimi travniki, ki je bilo takrat opredeljeno kot tako na nacionalni ravni, ni pa še bilo uvrščeno na seznam Komisije. Če bi bilo ugotovljeno tveganje znatne škode, bi sledila presoja na podlagi člena 6 direktive o habitatih. V strokovnem poročilu je bilo ugotovljeno, da projekt ni pomembno ali trajno vplival na cilje ohranjanja območja.

15. Združenje Grüne Liga Sachsen je aprila 2004 vložilo tožbo, s katero je izpodbijalo sklep o odobritvi načrta. V skladu z nacionalnim procesnim pravom ta tožba ni imela odločilnega učinka. Zato je združenje Grüne Liga Sachsen zaprosilo tudi za sprejetje začasne odredbe, s katero bi odložili začetek gradbenih del.

16. Potem ko je Nemčija marca 2003 (kot izhaja iz predložitvene odločbe) območje priglasila, ga je Komisija decembra 2004 uvrstila na seznam območij, pomembnih za Skupnost.

17. Sächsisches Oberverwaltungsgericht (višje upravno sodišče Saške) je 12. novembra 2007 na drugi in zadnji stopnji zavrnilo predlog združenja Grüne Liga Sachsen za odredbo, s katero bi odložili začetek gradbenih del. Dela na mostu so se začela pozneje v zadevnem letu.

18. Pristojni organ je 14. oktobra 2008 na podlagi nadaljnjih strokovnih poročil sprejel odločitev, da opravi omejeno ponovno presojo škode, povezane s projektom za pridobitev gradbenega dovoljenja, ob sklicevanju na datum sklepa o odobritvi načrta. Projekt je bil spet izjemoma odobren ob izvedbi posebnih ukrepov.

19. Združenje Grüne Liga Sachsen je po spremembi načrtov septembra 2010 spet zaprosilo za odložni ukrep, Sächsisches Oberverwaltungsgericht pa ga je na drugi in zadnji stopnji oktobra 2010 spet zavrnilo.

20. Neuspešni sta bili tudi glavna tožba in nanjo vezana pritožba združenja Grüne Liga Sachsen. Končni predlog za revizijo zdaj obravnava Bundesverwaltungsgericht, ki meni, da niti presoja iz leta 2003 niti revizija iz leta 2008 nista dosegli standardov, zahtevanih z direktivo o habitatih. Presoji iz leta 2003, s katero je bilo ugotovljeno, da ne bo pomembnih ali dolgoročnih negativnih vplivov, takrat ni sledila podrobnejša analiza. V reviziji iz leta 2008, s katero so bili sicer ugotovljeni pomembni negativni vplivi (ki bi jih lahko reševali z izravnalnimi ukrepi iz člena 6(4) direktive o habitatih), so bili obravnavani le dva habitatna tipa in ena vrsta.

21. Da bi lahko Bundesverwaltungsgericht natančneje odločilo o zahtevah direktive o habitatih, v predhodno odločanje predlaga ta vprašanja:

„1. Ali je treba člen 6(2) [direktive o habitatih] razlagati tako, da je treba za projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja za most, za katerega je bilo soglasje za izvedbo izdano pred uvrstitvijo območja na seznam območij, pomembnih za Skupnost, in ki ni neposredno namenjen upravljanju območja, pred njegovo izvedbo opraviti presojo posledic, če je bilo območje na seznam uvrščeno po izdaji soglasja za izvedbo, vendar pred začetkom izvedbe, in če je bila pred izdajo soglasja za izvedbo opravljena le ocena tveganj/predhodna presoja?

2. Če je odgovor na prvo vprašanje pritrdilen:

Ali mora nacionalni organ že pri poznejši presoji upoštevati zahteve člena 6(3) in (4) direktive o habitatih, če se je na te želel preventivno opreti pri oceni tveganj/predhodni presoji, ki je bila opravljena pred izdajo soglasja za izvedbo?

3. Če je odgovor na prvo vprašanje pritrdilen in na drugo vprašanje nikalen:

Katere zahteve je treba v skladu s členom 6(2) direktive o habitatih upoštevati pri poznejši presoji soglasja za izvedbo, ki je bilo izdano za projekt, in na kateri čas se mora nanašati presoja?

4. Ali je treba v okviru dopolnilnega postopka, katerega namen je odprava ugotovljene napake, storjene pri poznejšem preizkusu v skladu s členom 6(2) direktive o habitatih ali pri presoji posledic v skladu s členom 6(3) te direktive, z ustreznimi spremembami zahtev glede presoje upoštevati, da se je lahko objekt zgradil in začel uporabljati, ker je sklep o soglasju za izvedbo načrta takoj izvršljiv in je bil predlog začasne odredbe pravnomočno zavrjen? Ali to velja vsaj za presojo drugih ustreznih rešitev v okviru odločbe v skladu s členom 6(4) direktive o habitatih, ki bi bila naknadno potrebna?“

22. Pisna stališča so predložili Grüne Liga Sachsen, Freistaat Sachsen (nasprotna stranka v postopku v glavni stvari), Češka republika in Komisija, ki so na obravnavi 17. junija 2015 vse podale ustna stališča.

Dodatne okoliščine v stališčih strank

23. Grüne Liga Sachsen in Freistaat Sachsen sta v pisnih stališčih natančno opredelila dejanske okoliščine predloga za sprejetje predhodne odločbe. To sodišče sicer ni pristojno, da bi podalo kakršno koli stališče glede dejanskega stanja, lahko pa pomaga, če ima celovitejšo predstavo o okoliščinah.

24. Prvič, Grüne Liga Sachsen trdi, da je bilo območje priglašeno Komisiji junija 2002, in ne marca 2003, kot je navedlo Bundesverwaltungsgericht.

25. Iz tega, kar je na obravnavi povedala Komisija, je očitno, da ima Grüne Liga Sachsen prav. Komisija je Sodišče obvestila, da je „prvi pregled“ prejela marca 2002 (s čimer je mogoče razložiti morebitno zamenjavo z marcem 2003), uradni predlog Nemčije pa junija 2002. Nikakor ni sporno, da je bilo območje decembra 2004 uvrščeno na Komisijin seznam območij, pomembnih za Skupnost. Poleg tega se zdi, da to za postavljena vprašanja ni pomembno, saj je bil v obeh primerih projekt odobren (februarja 2004) po priglasitvi in pred uvrstitvijo na seznam Komisije.

26. Grüne Liga Sachsen glede narave območja in vpliva gradnje mostu razlaga, da so zadevni travniki habitatnega tipa „nižinski ekstenzivno gojeni travniki“, da vključujejo več vrst ptic in žuželk ter da so z izgubo površine ogroženi cilji ohranjanja tega območja, ker je zaradi mostu območje razdeljeno in ker je delo na mostu poseglo v habitate nekaterih vrst rib.

27. Freistaat Sachsen pa navaja izogibajoče in izravnalne ukrepe, ki so bili sprejeti, da bi omilili vplive mostu: omejitve hitrosti ob določenih urah, grmičevje za usmerjanje leta netopirjev, ponovna vzpostavitev in razvoj območij, ki niso nižinski ekstenzivno gojeni travniki, ter razvoj habitatov „rek z muljastimi obrežji“. Razlaga, da je bil most potreben zaradi zmanjšanja prometne preobremenjenosti in izboljšanja povezav med okrožji na obeh straneh reke ter da cilji ohranjanja zadevnega območja (ki se razteza čez 180 km rečnih obrežij, vključno z urbanimi odseki, kot so tisti v Dresdnu, kjer reko prečka osem drugih mostov) zadevajo 14 habitatnih tipov in 19 vrst iz Priloge I oziroma Priloge II k direktivi o habitatih.³

28. Grüne Liga Sachsen in Freistaat Sachsen se strinjata, da je pristojni organ pri presoji pred izdajo sklepa o odobritvi načrta vzel za podlago nacionalno zakonodajo, s katero se prenaša člen 6(3) in (4) direktive o habitatih, čeprav območje še ni bilo uvrščeno na seznam območij, pomembnih za Skupnost. V zadevni fazi je bilo ugotovljeno, da projekt ne bi imel pomembnega vpliva v smislu člena 6(3). Sklep iz leta 2008 o izvedbi revizije je sledil nadaljnjim poročilom, v katerih je bilo sprejeto drugačno stališče, in je bil namenjen izpolnitvi zahtev iz člena 6(4). Kot pa je bilo jasno predstavljeno na obravnavi, Grüne Liga Sachsen meni (in predložitveno sodišče je to vzelo za svojo premiso), da prvotna presoja in revizija iz leta 2008 nista bili popolnoma skladni z navedenima določbama, medtem ko Freistaat Sachsen meni, da sta bili skladni v vseh pogledih.

3 — Iz informacij na spletišču Evropske agencije za okolje (<http://eunis.eea.europa.eu/sites/DE4545301>) izhaja, da so dva habitatna tipa in dve vrsti uvrščeni med tiste, ki imajo v prilogah k direktivi o habitatih prednostni status. Vendar se ne zdi verjetno, da bi bila zadevna prednostna habitatna tipa („javorovi gozdovi (*Tilio-Acerion*) v grapah in na pobočnih gruščih“ ter „obrečna vrbovja, jelševja in jesenovja (mehkolesna loka) (*Alnus glutinosa* in *Fraxinus excelsior*)“ navzoča v bližini spornega mostu čez reko Labo v Dresdnu. Po drugi strani sta lahko obe prednostni vrsti (črtasti ali ruski medvedek in hrošč puščavnik) zelo razširjeni na celotnem območju, kot je Komisija potrdila na obravnavi, zlasti glede črtastega ali ruskega medvedka.

Presoja

Zgradba, primernost ter področje uporabe členov 4 in 6 direktive o habitatih

29. S členom 4(1) direktive o habitatih se od držav članic zahteva, naj seznam območij predložijo Komisiji v treh letih od notifikacije zadevne direktive. Nemčija je to storila z zamudo,⁴ vendar menim, da to ni pomembno za obravnavano vprašanje, razen v obsegu, da nemški organi niso upravičeni do koristi, ker niso dosledno izpolnili obveznosti. Komisija mora na podlagi člena 4(2) in (3) v šestih letih od notifikacije Direktive izdelati seznam območij, pomembnih za Skupnost, v vsaki državi članici. S členom 4(4) se potem od držav članic zahteva, naj najpozneje v nadaljnjih šestih letih taka območja določijo za posebna ohranitvena območja. Zato se člen 6(1), na podlagi katerega morajo države članice uveljaviti posebne ohranitvene ukrepe za zadevna območja, uporablja od datuma zadnjenavedene določitve. V skladu s členom 4(5) pa začne člen 6(2), (3) in (4) veljati takoj, vendar ne prej,⁵ ko je območje uvrščeno na seznam območij, pomembnih za Skupnost.

30. Tako se je v obravnavani zadevi člen 6(2), (3) in (4) direktive o habitatih za zadevno območje uporabljal od decembra 2004, ko je bilo to uvrščeno na seznam Komisije, člen 6(1) pa od datuma, ko je bilo pozneje določeno kot posebno ohranitveno območje.

31. Sodišče je v zvezi s tem ugotovilo, da se v primeru, ko je bil projekt odobren, preden je bilo območje uvrščeno na seznam Komisije, po uvrstitvi na seznam ne naložijo naknadne obveznosti neposredno s členom 6(3) in (4) direktive o habitatih.⁶ Posledično s členom 6(3) v obravnavani zadevi niso bile ustvarjene obveznosti za opravljanje presoje, potem ko je Komisija decembra 2004 območje uvrstila na seznam, saj je bil projekt odobren že februarja navedenega leta.

32. Poleg tega s tako uvrstitvijo na seznam tudi ne nastane obveznost za revizijo, ali veljavna soglasja za izvedbo načrta vplivajo na zadevna območja.⁷

33. Če je bilo območje priglašeno v skladu z direktivo o habitatih, Komisija pa še ni sprejela odločitve glede njegove uvrstitve na seznam, pa naj zadevna država članica ne bi dovolila posegov, ki bi lahko resno ogrozili ekološke značilnosti zadevnega območja.⁸ V obravnavanem primeru je bil projekt za gradnjo mostu odobren po notifikaciji in je zato zanj veljala navedena omejitev.

34. Poleg tega, potem ko je območje uvrščeno na Komisijin seznam območij, pomembnih za Skupnost, se za izvedbo projekta, odobrenega pred navedeno uvrstitvijo, uporablja člen 6(2) direktive o habitatih, ki določa obveznost splošnega varstva, pri čemer gre za preprečevanje poslabšanj in vznemirjanj, ki bi lahko pomembno vplivala na cilje te direktive.⁹ Sodišče pa je tudi navedlo, da „obveznost naknadnega nadzora lahko temelji na členu 6(2) Direktive o habitatih“,¹⁰ čeprav kot poudarja Komisija, še ni opredelilo, v kakšnih okoliščinah bi taka obveznost nastala.

4 — Glej sodbo Komisija/Nemčija, C-71/99, EU:C:2001:433.

5 — Sodba Dragaggi in drugi, C-117/03, EU:C:2005:16, točke od 23 do 25. Mogoče pa je ugotoviti, da je očitno nedoslednost med členoma 4 in 6 direktive o habitatih, saj se člen 6(2) izrecno nanaša na posebna ohranitvena območja, medtem ko člen 4(5) določa, da začne navedena določba veljati takoj, ko je območje uvrščeno na seznam območij, pomembnih za Skupnost, kar je lahko do šest let pred določitvijo posebnega ohranitvenega območja.

6 — Sodbi Komisija/Avstrija, C-209/04, EU:C:2006:195, točki 56 in 57 in navedena sodna praksa, ter Stadt Papenburg, C-226/08, EU:C:2010:10, točki 48 in 49.

7 — Sodba Komisija/Združeno kraljestvo, C-6/04, EU:C:2005:626, točke od 57 do 59.

8 — Sodbe Dragaggi in drugi, C-117/03, EU:C:2005:16, točki 26 in 27; Bund Naturschutz in Bayern in drugi, C-244/05, EU:C:2006:579, točke 44, 47 in 51, ter Stadt Papenburg, C-226/08, EU:C:2010:10, točka 49.

9 — Sodba Stadt Papenburg, C-226/08, EU:C:2010:10, točka 49 in navedena sodna praksa.

10 — Sodba Komisija/Združeno kraljestvo, C-6/04, EU:C:2005:626, točka 58; glej tudi sklepne predloge generalne pravobranilke J. Kokott, predstavljene v zadevi Komisija/Združeno kraljestvo, C-6/04, EU:C:2005:372, točka 55.

35. Nazadnje, določbe člena 6 direktive o habitatih se morajo razlagati kot skladna celota glede na cilje ohranitve iz te direktive. Namen odstavkov 2 in 3 člena 6 je namreč zagotovitev enake ravni varstva naravnih habitatov in habitatov vrst, medtem ko je odstavek 4 tega člena zgolj določba, ki pomeni odstopanje od drugega stavka odstavka 3 tega člena.¹¹

36. Posledično je videti, da je stanje v postopku v glavni stvari tako.

37. Prvič, pristojnim organom je bila februarja 2004 preprečena izdaja soglasja za projekt gradnje mostu, če je obstajalo kakršno koli tveganje, ki bi resno ogrozilo ekološke značilnosti območja.

38. Drugič, od decembra 2004 se je uporabljal člen 6(2) direktive o habitatih in tako se je od pristojnih organov zahtevalo, „da storijo vse potrebno, da [...] preprečijo slabšanje stanja naravnih habitatov in habitatov vrst ter vznemirjanje vrst, za katere so bila območja določena, kolikor bi tako vznemirjanje lahko pomembno vplivalo na cilje te direktive“. Ta zahteva bi lahko v nekaterih okoliščinah (ki jih bo moralo Sodišče pojasniti v sodbi v tej zadevi) vključevala obveznost, da se opravi revizija izdanega soglasja.

39. Tretjič, člen 6(3) direktive o habitatih sam po sebi neposredno ne nalaga nobene obveznosti glede izvajanja ali revizije postopka, na podlagi katerega je bilo februarja 2004 izdano soglasje za projekt gradnje mostu; in člen 6(4), ki pomeni zgolj odstopanje od drugega stavka člena 6(3), podobno ne more biti neposredno upošteven. Vendar so določbe člena 6(3) – in s tem verjetno določbe člena 6(4) – lahko pomembne pri opredeljevanju zahtev iz člena 6(2), saj je stopnja varstva, ki se zagotavlja s členom 6(2) in (3), enaka.

Prvo vprašanje: potreba po reviziji posledic projekta na območju, ki je bilo uvrščeno na seznam po odobritvi projekta, vendar pred njegovo izvedbo

40. Predložitveno sodišče želi v bistvu izvedeti, ali je bila v okoliščinah zadeve iz postopka v glavni stvari člen 6(2) direktive o habitatih potrebna revizija prvotne presoje projekta, potem ko je bilo območje uvrščeno na Komisijin seznam območij, pomembnih za Skupnost, in pred začetkom del.

41. Glede zadevnih okoliščin predložitveno sodišče zlasti ugotavlja, da je bila prvotno opravljena le „ocena tveganj/predhodna presoja“ – kar očitno ni bila presoja, s katero bi bile izpolnjene vse zahteve člena 6(3), če bi navedena določba veljala v zadevnem času. Freistaat Sachsen meni, da so bile s prvotno presojo izpolnjene vse zadevne obveznosti. O navedeni zadevi lahko odloči le pristojno nacionalno sodišče, vendar bom zaradi zagotovitve celovitejšega odgovora preučila obe domnevi.

42. Prvič, pri domnevi, da so bile s prvotno presojo izpolnjene vse zahteve člena 6(3) (in v potrebnem obsegu člena 6(4)) direktive o habitatih, in glede na dejstvo, da je člen 6(2) in (3) namenjen zagotovitvi enake ravni varstva, je načeloma videti, da v členu 6(2) ni ničesar (zgolj zahteva, da se stori vse potrebno za preprečitev slabšanja stanja in vznemirjanja), kar bi posledično ustvarilo splošno potrebo po reviziji navedene presoje zgolj zaradi formalnega razloga, ker je bilo območje od takrat uvrščeno na seznam območij, pomembnih za Skupnost.

43. Vendar je čisto mogoče, da se lahko stanje ohranjenosti habitata¹² od datuma prvotne presoje do datuma začetka del razvije. V obravnavani zadevi so med obema datumoma minila več kot štiri leta. S členom 6(2) direktive o habitatih se nalaga trajna obveznost zagotavljanja enake ravni varstva kot s členom 6(3) in bilo bi v nasprotju s cilji Direktive, če bi dovolili, da sklep o odobritvi načrta ostane

11 — Sodbi Sweetman in drugi, C-258/11, EU:C:2013:220, točka 32 in navedena sodna praksa, ter Briels in drugi, C-521/12, EU:C:2014:330, točka 19.

12 — V skladu s členom 1(e) direktive o habitatih stanje ohranjenosti naravnega habitata pomeni skupek vplivov, ki delujejo na naravni habitat in njegove značilne vrste in ki lahko vplivajo na njegovo dolgoročno naravno razširjenost, strukturo in funkcije ter dolgoročno preživetje njegovih značilnih vrst.

nespremenjen, tudi če bi ga izvedli šele po pomembni spremembi stanja ohranjenosti območja. Posledično lahko sprememba okoliščin na območju ali podrobnosti projekta pomeni potrebo po reviziji presoje ob upoštevanju spremenjenega položaja, kar šteje za „vse potrebno“, ki se zahteva s členom 6(2), da bi preprečili slabšanje stanja habitatov ali vznemirjanje vrst. Izključno pristojno nacionalno sodišče pa je tisto, ki mora preučiti, ali so se v posameznem primeru take spremembe pojavile.

44. V zvezi s tem po mojem mnenju ni mogoče pripisovati nobenega pomena vprašanju, ali se je sprememba morda zgodila pred uvrstitvijo na seznam območij, pomembnih za Skupnost, ali po njej: pomembno je, ali se je zgodila po datumu prvotne presoje in pred datumom začetka del.

45. Tak pristop bi očitno moral še toliko bolj veljati, če bi se taka sprememba zgodila in prvotna ocena *ne* bi bila popolnoma skladna s členom 6(3) in (4) direktive o habitatih.

46. Pomembno pa je preučiti tudi položaj, v katerem prvotna ocena ni bila popolnoma skladna, vendar po datumu zadevne presoje ni bilo *nobene* spremembe okoliščin na območju ali podrobnosti projekta, edini (morebitno) pomemben dogodek pa je bila uvrstitev na seznam območij, pomembnih za Skupnost.

47. V takem položaju, čeprav je Sodišče ugotovilo, da s členom 6(3) direktive o habitatih ni naložena revizija prvotne presoje, je predvidena tudi možnost, da bi taka obveznost lahko izhajala iz člena 6(2), ki je namenjen zagotovitvi enake ravni varstva.¹³

48. Zdi se mi, da obveznost ne more biti absolutna. Če bi zahtevali revizijo v vseh primerih, bi bilo to enako uporabi člena 6(3) direktive o habitatih za položaje, ki sicer niso izrecno zaobseženi glede njene začasne uporabe, kar bi bilo v nasprotju s sodno prakso Sodišča, navedeno v točkah 31 in 32 zgoraj.

49. Vendar mora imeti pristojno nacionalno sodišče vedno možnost, da odredi tako revizijo, če je prvotna presoja toliko pod standardom iz člena 6(3) in (4), da bi grozilo pomembno poslabšanje stanja habitatov ali vznemirjanje vrst, saj se v primeru take nevarnosti s členom 6(2) od držav članic zahteva, naj storijo vse potrebno za preprečitev slabšanja in vznemirjanja. Enako bi veljalo, če v prvotni oceni ne bi bilo jasno opredeljeno, kako bi projekt verjetno vplival na habitate in vrste na območju, s čimer bi morebitni obstoj take nevarnosti ostal neopredeljen. V takih okoliščinah se zdi, da je revizija prvotne presoje verjetno ustrezen ukrep, čeprav bi bilo treba predvideti tudi druge možnosti. Na primer, zelo specifično nevarnost bi lahko ustrezno obravnavali s primernim, a jasno utemeljenim preventivnim ukrepom, lahko pa bi prišlo tudi do položaja, ko bi bil edini ustrezen ukrep, da se prvotno soglasje v celoti razveljavi in odredi popolnoma nov postopek presoje.

Drugo vprašanje: potreba po upoštevanju člena 6(3) in (4) direktive o habitatih pri naknadni reviziji, če sta bili navedeni določbi že uporabljeni kot podlaga za predhodno presojo

50. Z drugim vprašanjem predložitvenega sodišča se predvidevajo okoliščine, v katerih se revizija posledic projekta zahteva v skladu s členom 6(2) direktive o habitatih. Domneva se tudi, da si je pristojni organ pri izvajanju prvotne presoje prizadeval spoštovati določbe člena 6(3) in (4). Sprašuje se, ali v takih okoliščinah zadnjenavedeni določbi zavezujeta navedeni organ pri izvajanju revizije.

51. V zvezi s tem se strinjam s Freistaat Sachsen in Komisijo, da ne more biti nobenega razloga, da bi ciljem ali nameram organa pri izvajanju prvotne presoje pripisovali kakršen koli pomen.

¹³ — Glej točko 34 zgoraj in navedeno sodno prakso.

52. Iz odgovora na prvo vprašanje, ki ga predlagam, izhaja, da je edino objektivno merilo, ki ga je mogoče uporabiti pri odločanju o potrebi po reviziji: ali je bila prvotna presoja popolnoma skladna s členom 6(3) (in po potrebi členom 6(4)) direktive o habitatih ali ne, in če ni bila, ali so bile pomanjkljivosti take, da je grozilo pomembno poslabšanje stanja habitatov ali vznemirjanje vrst, ali pa bi morebitni obstoj take nevarnosti ostal neopredeljen?

53. Vendar iz sodne prakse tudi izhaja, da so edine zahteve, ki se glede take revizije nalagajo z direktivo o habitatih, tiste iz člena 6(2), ne pa (vsaj ne neposredno) tiste iz člena 6(3) in (4). Videti je, da bi bila zahteva po strogem spoštovanju zadnjemnavedenih določb zgolj na podlagi namere, na kateri temelji prvotna presoja, v nasprotju z načelom pravne varnosti, ki ga je Sodišče poudarilo v zvezi s tem.¹⁴

54. Če pa taka zahteva ne bi bila naložena na podlagi direktive o habitatih, temveč na podlagi nacionalnega prava ali upravne prakse,¹⁵ to nikakor ne bi moglo biti v nasprotju s členom 6 prvonavedene, saj je raven varstva, ki jo zagotavljata odstavka 2 in 3 člena 6, enaka. Trditve združenja Grüne Liga Sachsen v zvezi s tem, da morajo organi, potem ko so si v prvotni presoji prizadevali spoštovati zahteve člena 6(3) in (4), te spoštovati v naknadni reviziji, tako ni mogoče takoj zavriniti, če temelji na nacionalni zakonodaji. Mogoče je le navesti, da tega ni mogoče razbrati iz direktive o habitatih.

55. V zvezi z zadevno direktivo, kot jo razlaga Sodišče, so upoštevne zahteve iz člena 6(2), in te so predmet tretjega vprašanja. Vendar bi v tej fazi poudarila, da če bi se izkazalo, da bi bil ustrezen ukrep, sprejet v skladu s členom 6(2), razveljavitev prvotnega soglasja in odreditev popolnoma novega postopka, bi moral biti ta novi postopek, ki bi se po pravilu začel po uvrstitvi območja na seznam območij, pomembnih za Skupnost, nujno skladen neposredno s členom 6(3) in (4).

Tretje vprašanje: zahteve, ki se s členom 6(2) direktive o habitatih nalagajo glede naknadne revizije, in datum, na kateri bi se morala revizija navezovati

56. Najprej, ugotavljam, da je Sodišče glede načrtov in projektov, ki ob sprejetju ne spadajo na področje uporabe člena 6(3) in (4) direktive o habitatih, jasno navedlo, da „ni mogoče izključiti, da bi se država članica po analogiji s postopkom odstopanja iz člena 6(4) navedene direktive v nacionalnem postopku presoje vplivov načrta ali projekta, ki bi lahko pomembno vplival na interes ohranjanja območja, na okolje sklicevala na razlog javnega interesa in da bi, če bi bili v bistvu izpolnjeni pogoji iz te določbe, izdala soglasje za dejavnost, ki tako ne bi bila več prepovedana v skladu s členom 6(2). Vendar je treba vplive tega načrta ali projekta – da bi se lahko preverilo, ali so pogoji iz člena 6(4) Direktive o habitatih izpolnjeni – predhodno analizirati v skladu s členom 6(3) navedene direktive.“¹⁶

57. Zdi se mi, da vrsta položaja, na kateri se Sodišče sklicuje v navedeni sodni praksi, precej ustreza ponovni presoji, ki je bila oktobra 2008 opravljena v postopku v glavni stvari, kot je opisalo predložitveno sodišče, ker so se v zadevni ponovni presoji spoštovale določbe člena 6(4) direktive o habitatih in se je potrdil sklep o odobritvi načrta, z odstopanjem, na podlagi izravnalnih ukrepov, ki jih je treba sprejeti.

58. V navedenih okoliščinah se zdi, da iz sodne prakse Sodišča nujno izhaja, da je potreba po reviziji ali ponovni presoji iz oktobra 2008 sicer morda res izhajala neposredno iz člena 6(2) direktive o habitatih, vendar je moral zadevni postopek izpolnjevati vse zahteve iz člena 6(3) in (4).

14 — Glej na primer sodbo Komisija/Avstrija, C-209/04, EU:C:2006:195, točka 57 in navedena sodna praksa.

15 — Glej točki 10 in 12 zgoraj. Sodišče je sprejelo dejstvo, da so lahko državni organi pri uporabi prava EU vezani na splošno prakso – glej sodbo The Rank Group, C-259/10 in C-260/10, EU:C:2011:719, točka 62 in navedena sodna praksa.

16 — Sodba Cascina Tre Pini, C-301/12, EU:C:2014:214, točka 34, v kateri je navedena sodba Komisija/Španija, C-404/09, EU:C:2011:768, točki 156 in 157.

59. Vendar iz razlogov, primerljivih s tistimi, ki sem jih predstavila zgoraj, zlasti v točki 48, to ne more veljati v vseh okoliščinah. Lahko na primer obstajajo položaji, v katerih je revizija na podlagi člena 6(2) direktive o habitatih potrebna preprosto zaradi preveritve, da ukrepi, ki jih je treba sprejeti v skladu z navedenim odstavkom, dejansko preprečujejo slabšanje stanja habitatov ali vznemirjanje vrst v smislu navedenega člena, vendar nova presoja posledic projekta za namene člena 6(3) ni potrebna in nobenega vprašanja glede odstopanja na podlagi člena 6(4) ni.

60. Druga točka, ki jo je treba obravnavati v okviru tega vprašanja, je datum, glede katerega je potrebna ponovna presoja. Ali bi bilo treba v obravnavani zadevi v ponovni presoji obravnavati stanje ohranjenosti območja in posledice projekta gradnje mostu, kakršni so bili in jih je bilo mogoče ugotoviti leta 2003 ali leta 2004, ko je bila opravljena prvotna presoja vpliva oziroma je bil izdan sklep o odobritvi načrta, ali leta 2008, ko je bila opravljena ponovna presoja in so se že začela dela na mostu? Jasno je, da bi izbrani datum lahko vplival na rezultat ponovne presoje.

61. Menim, da odgovor izhaja iz narave obveznosti, ki se nalagajo s členom 6(2) direktive o habitatih, ki je določba, na podlagi katere lahko postane potrebna morebitna revizija ali ponovna presoja v okoliščinah, kot so tiste v postopku v glavni stvari. Navedene obveznosti se nanašajo na nenehno spremljanje zadevnega območja, ukrepi, ki jih je treba sprejeti, da se prepreči slabšanje stanja habitatov ali vznemirjanje vrst, pa so lahko le tisti, ki so ob sprejetju primerni glede na navedeno nenehno spremljanje.

62. Naj povzamem nekoliko drugače: če je bila v okoliščinah postopka v glavni stvari potrebna revizija prvotne presoje, je potreba po tej reviziji izhajala iz člena 6(2) direktive o habitatih, za izhodišče pa je bilo treba vzeti položaj, kot se je razvil do zadevnega datuma (leta 2008); če pa je revizija pripeljala do odstopanja na podlagi člena 6(4), je bilo treba upoštevati vse zahteve člena 6(3).

Četrto vprašanje: v postopku v glavni stvari upoštevnost dejstva, da je bil projekt dokončan, ker je bil sklep o odobritvi načrta pravno močan in izvršljiv

63. V četrtem vprašanju predložitvenega sodišča se predpostavlja ne le, da je bila po uvrstitvi območja na seznam območij, pomembnih za Skupnost, potrebna revizija prvotne presoje, temveč tudi, da revizija, ki je bila dejansko opravljena leta 2008, sama po sebi ni v celoti izpolnila zahtev direktive o habitatih. Sodišče želi izvedeti, ali je treba v sedanji fazi, ko je most dokončan in odprt za promet, upoštevati dejstvo, da so bile vse možnosti pritožbe, ki so na voljo v skladu z nacionalno zakonodajo, izčrpane pred začetkom del in pred izvedbo revizije, tako da je bil sklep o odobritvi načrta do takrat pravno močan. Predvsem želi izvedeti, ali navedeno dejstvo lahko vpliva na veljavnost odstopanja v skladu s členom 6(4) Direktive.

64. Najprej, ne zdi se mi mogoče, da se lahko dejstvo, da je sklep o odobritvi načrta postal pravno močan na podlagi nacionalnega procesnega prava, kakor koli uporabi za omejitev potrebe po skladnosti s členom 6(2) direktive o habitatih. Če bi bilo tako, bi bila ogrožena učinkovitost Direktive in bi bili mogoči različni standardi v različnih državah članicah, kar bi bilo popolnoma v nasprotju s ciljem vzpostavitve in vzdrževanja „usklajenega evropskega ekološkega omrežja posebnih ohranitvenih območij“. Zahteve Direktive morajo vedno veljati enako v vseh državah članicah.

65. Poleg tega člen 6(2) direktive o habitatih določa stalne obveznosti. Celo v primeru, da je bil sklep o odobritvi načrta izdan v postopku, ki je popolnoma skladen s členom 6(3) in (4), morajo države članice še naprej izvajati vse potrebno, da se preprečita slabšanje stanja habitatov in vznemirjanje vrst. To mora toliko bolj veljati, če postopek ni bil popolnoma skladen in ga je treba popraviti. Čeprav je pravna varnost, ki je sestavni del pravno močnega sklepa o odobritvi načrta, dejavnik, ki ga je treba upoštevati, ne more odtehtati potrebe po stalnem spremljanju in stalnih preprečevalnih ukrepih. Odvisno od okoliščin lahko pomeni potrebo po plačilu odškodnine tistim, ki so imeli legitimna pričakovanja glede zadevnega soglasja in so se na zadevni podlagi lotili projekta.

66. Zadeve, ki so v ospredju v okviru tega vprašanja, pa gredo še dlje. Ne gre zgolj za to, da je v postopku v glavni stvari sklep o odobritvi načrta postal pravnomočen, temveč tudi za to, da je bil most zgrajen (s posledičnim poslabšanjem stanja habitatov in vznemirjanjem vrst, čeprav je bil utemeljen z nujnimi razlogi prevladujočega javnega interesa) in je odprt za promet (z morebitnimi nadaljujočimi se vplivi na habitate in vrste). Predložitveno sodišče v navedenem okviru poudarja domnevo, da bi ugotovitev, da sta bili prvotna presoja in revizija pomanjkljivi, lahko pripeljala do razveljavitve sklepa o odobritvi načrta z daljnosežnimi ekološkimi in gospodarskimi posledicami, če bi bilo ugotovljeno, da je treba most porušiti.

67. Če bi se navedena domneva izkazala za pravilno, bi bilo treba premisliti, katere ukrepe bi bilo treba sprejeti v skladu z direktivo o habitatih.

68. Navedeni ukrepi bi morali biti „primerni“ v smislu člena 6(2) direktive o habitatih. Določiti bi jih bilo treba na podlagi stanja takrat, ko bi se ukrepi določali. Povedano drugače, treba bi bilo upoštevati dejstvo, da je bil most zgrajen, in pretehtati okoljske posledice, če ostane zgrajen in delujoč, v primerjavi s posledicami, če se zapre (ali omeji njegova uporaba) ali celo odstrani. Potrebni bi bili ukrepi, s katerimi bi se kar najbolj *preprečilo* slabšanje stanja habitatov ali vznemirjanje vrst. Če pa je do slabšanja ali vznemirjanja že prišlo, bi bilo treba upoštevati tudi zahtevo iz člena 4(4) direktive o habitatih, da se določijo prednostne naloge za vzdrževanje *ali obnovitev* ugodnega stanja ohranjenosti stanja habitatov ali vrst, ter zahteve glede upravljanja, ki se nalagajo s členom 6(1).

69. Precej verjetno je, da bi tako tehtanje interesov in prednostnih nalog pripeljalo do stališča, da je treba most pustiti, a naložiti ustrezne ukrepe preprečevanja in upravljanja. V nasprotnem primeru bi bilo po mojem mnenju treba vsak predlog za rušenje obravnavati – tako kot je bilo treba začeti obravnavati prvotni predlog za gradnjo mostu – kot „načrt ali projekt, ki ni neposredno povezan z upravljanjem območja ali zanj potreben, pa bi lahko pomembno vplival na območje“ v smislu člena 6(3) direktive o habitatih in bi bil sam predmet pregleda, ki se zahteva z navedeno določbo, preden bi lahko bil izveden.

70. Vendar bi se strinjala s Komisijo, da pri tehtanju različnih možnosti gospodarski stroški, na primer stroški rušenja mostu in plačila odškodnine nosilcu projekta, načeloma niso pomembni. Medtem ko se je treba v obsegu, v katerem se uporablja člen 6(4) direktive o habitatih, še vedno sklicevati na iste „nujne razloge prevladujočega javnega interesa“ kot pri prvotni presoji, jih ni mogoče okrepiti z nujnimi razlogi prevladujočega javnega interesa pri zmanjševanju stroškov (in tak interes verjetno nikakor ne bi veljal za prevladujoč, če bi se uporabljal drugi pododstavek člena 6(4), v primeru prednostnega naravnega habitatnega tipa in/ali prednostne vrste). Z navedenim pristopom bi podprli ohranjanje okolju škodljivih projektov zgolj zato, ker bi bilo predrago popraviti nespoštovanje zahtev iz Direktive.

Predlog

71. Ob upoštevanju navedenega menim, da bi moralo Sodišče na vprašanja, ki mu jih je postavilo Bundesverwaltungsgericht, odgovoriti:

V okoliščinah, ko je bil načrt ali projekt, ki ni neposredno povezan z upravljanjem območja Nature 2000, vendar bi lahko znatno vplival nanj, odobren po tem, ko je bilo območje priglášeno Komisiji, vendar preden je bilo uvrščeno na seznam območij, pomembnih za Skupnost, na podlagi presoje

vpliva, opravljene med navedenima datumoma, projektna dela pa se niso začela, dokler ni bilo območje uvrščeno na seznam, je treba določbe Direktive Sveta 92/43/EGS z dne 21. maja 1992 o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst razlagati tako:

1. Če je bil postopek prvotne presoje in izdaje soglasja popolnoma skladen s členom 6(3) in (4) zadevne direktive, se s členom 6(2) ne zahteva, da je praviloma potrebna revizija navedenega postopka; vendar je lahko posledica spremembe okoliščin na območju ali podrobnosti projekta lahko potreba po reviziji presoje ob upoštevanju spremenjenega položaja kot primeren ukrep za preprečitev poslabšanja habitatov ali vznemirjanja vrst. Če prvotni postopek ni bil skladen s členom 6(3) in (4), revizija pomeni ustrezen ukrep, ki se zahteva s členom 6(2), če so bile pomanjkljivosti postopka take, da bi grozilo pomembno poslabšanje stanja habitatov ali vznemirjanje vrst oziroma da ne bi bil ugotovljen vpliv projekta na habitate ali vrste.
2. Dejstvo, da so si organi, ki so izvedli prvotni postopek, prizadevali za skladnost s členom 6(3) in (4) Direktive 92/43, ne pomeni obveznosti na podlagi navedene direktive, da se zagotovi skladnost z istimi določbami pri naknadni reviziji zadevnega postopka; vendar ni neskladno z Direktivo, da taka obveznost izhaja iz nacionalnega prava.
3. Če je revizija prvotnega postopka ustrezen ukrep, ki se zahteva s členom 6(2) Direktive 92/43, mora temeljiti na položaju v trenutku, ko je opravljena. Če to po analogiji vodi v uporabo odstopanja na podlagi člena 6(4) zadevne direktive, mora upoštevati tudi vse zahteve člena 6(3).
4. Če pa se po dokončanju projekta izkaže, da je taka revizija pomanjkljiva, dejstvo, da je bilo soglasje pravnomočno pridobljeno in da ga v skladu z nacionalnim pravom ni več mogoče izpodbijati, ni pomembno pri določanju ukrepov, ki jih je treba sprejeti v skladu z Direktivo 92/43. Ti ukrepi morajo biti taki, da se prepreči nadaljnje slabšanje stanja habitatov ali vznemirjanje vrst na območju skladno s členom 6(2) zadevne direktive, po potrebi morajo biti usmerjeni v ponovno vzpostavitev ugodnega stanja ohranjenosti, in če vključujejo odstranitev dokončanega projekta, mora biti zanje opravljena presoja v skladu s členom 6(3). V zadnjem navedenem primeru gospodarski stroški rušenja ne morejo pomeniti nujnega razloga prevladujočega javnega interesa v smislu člena 6(4).